

Globalizacija i ruralni razvoj

Ivan Cifrić

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK Autor polazi od teze da u promišljanju i projektiranju ruralnog razvoja treba početi od kompleksnog odnosa naselja, poljoprivrede i okoliša. Globalizacijski procesi utječu na promjene ruralnosti s kojima se mijenja (raste) vrijednost ruralnih prostora i ruralne kulture. Ruralni svijet dio je tzv. četvrtog svijeta (prirodnoga, raznolikoga, autohtonoga, lokalnoga, samoodrživoga) - prirodne i kulturne neponovljivosti, pa stoga on kao da ima vrijednost sam po sebi. Ideja "održivosti" mijenja odnos prema selu i poljoprivredi u dva smjera: u smjeru primjene genske tehnologije, kao nastavak modernizacijskog tijeka, i u smjeru održanja njihove ruralne izvornosti, kao zaštita prirodne i kulturne baštine. Ruralni razvoj treba koncipirati u pravcu ostvarivanja trostrukog cilja: zaštite biosfere, gospodarske stabilnosti i jednakosti socijalnih šansi.

Globalna socijalna i ekološka kriza mijenjaju perceptivne okvire ruralnih prostora i kulture. Selo i ruralnost sve se manje percipiraju kao sirovska osnova, zaostalost i neperspektivnost, a sve više kao ekološke vrijednosti i originalna znanja. Autor u radu problematizira pitanja: postoji li ruralna kultura, i u kojim oblicima; kakve su perspektive ruralne kulture; je li moguć i kakav koncept ruralnog razvoja i ruralne kulture? Nestankom ruralnoga socijalnog supstrata nestaje i ruralna kultura. Ona će se održati u onoj mjeri u kojoj postoje elementi ruralnog društva, ili pak na simboličkoj razini kao funkcionalni čimbenik. Ruralni razvoj nije samo pitanje ekonomije i tehnologije nego i pitanje kulture, tj. socijalne konstrukcije društvenoga prirodnog stanja. Autor na kraju rada ukazuje na nužnost očuvanja prirodnosti prostora, održanja biološke i kulturne raznolikosti, sve uz pretpostavku modernizacije rada i obrazovanja u duhu univerzalnih vrijednosti. A tome pridonose i neke značajne spoznaje u 20. stoljeću.

Ključne riječi: globalizacija, modernizacija, poljoprivreda, ruralni razvoj, ruralna kultura, ruralni kompleks, selo.

Primljeno: 10. rujna 2000.

Prihvaćeno: 11. listopada 2000.

1. Ruralni razvoj u kontekstu globalizacije

Širenje ekološke krize i globalizacijski procesi doveli su u pitanje dominirajuću tezu o modernizaciji sela i poljoprivrede, koja je pretpostavljala da će promjene u nerazvijenim društvima slijediti pravac promjena razvijenih društava. Selo i poljoprivreda u razvojnom su smislu uvijek bili nekoliko koraka iza grada i industrije. Međutim, takvo se načelno stajalište mijenja. U teorijskom i praktičnom pogledu danas su dva nezaobilazna pojma u kontekstu kojih se govori o ruralnom razvoju: razvoj - promjene s očekivanim prosperitetom, i globalizacija - povezivanje i očekivano planetariziranje života.

Sa stajališta nacionalne države, globalizacija se može dvojako shvatiti: (1) ekonomski, kao prijetnja nacionalnoj ekonomiji; politički, kao ugrožavanje suvereniteta nacionalne države; kulturalno, kao dezintegracija povijesno-kulturnog identiteta; (2) kao integracija i mogućnost participacije u globalnom društvu. Razvoj se pak može koncipirati i vrednovati sukladno ciljevima na nacionalnoj razini i ciljevima na globalnoj razini. Zato razvoj i globalizacija nisu neproblematični pojmovi i neproturječni procesi, ali potiču razmišljanja o drugačijem pristupu ruralnom razvoju na prijelazu stoljeća. Posve je logično što je u ta razmišljanja uvršteno i pitanje kulture i njezine uloge u ruralnom razvoju, jer se radi o kulturi u smislu konteksta razvoja kao socijalne konstrukcije poželjnih promjena, te jer se ne radi samo o selu, poljoprivredi i okolišu nego o ruralnoj kulturi kao konkretnim materijalnim i duhovnim oblicima.

Razvoj. Poslije Drugoga svjetskog rata oblikovana je svojevrsna ideologija "razvoja" u kontekstu liberalizma, ali i industrijalizma općenito (jer je "sindrom razvoja" zahvatio oba bloka). Razvoj je sustavno mijenjanje objektivnih struktura sukladno poželjnim ciljevima i načina mišljenja u nekom području ili prostoru. Ideja razvoja postala je neupitna i svrhovita, prihvaćena kao paradigma perspektivne budućnosti, ali na tri načina: tržišnom regulacijom (Zapad), državnom regulacijom (Istok) i različitim interventnim mjerama (Treći svijet). Tako se i uspostavila "**hegemonija razvoja**".

Globalizacija. Krajem osamdesetih godina u okviru neoliberalizma oblikuje se nova ideja pod nazivom "globalnost", koja znači da živimo u svjetskom, planetarnom društvu, a postala je top-temom s dvije fokusirane točke: (a) kakvo je njezivo značenje za svijet kao cjelinu, i (b) kako ona utječe na kulturni identitet i suverenitet nacionalne države. Tri su aspekta toga pojma. "Globalizacija" je proces oblikovanja nadnacionalnih struktura - globalnog društva. "Globalitet" kao stanje posljedica je globalizacije, a "globalizam" se shvaća ideologijom neoliberalizma koja ideju razvoja prezentira kao svjetsku ideju stvaranja globalnog društva (Beck, 1998.). Dakle, nastupa svojevrsna "**hegemonija globalizma**" (Sachs, 1993.: 17-20). William Clark (1989.) čak piše o ideji globalnog menadžmenta, tj. da čovjek kao vrsta upravlja Zemljom.¹

¹ "Kao globalna vrsta mi transformiramo Zemlju... Samosvijest, inteligentno upravljanje Zemljom jedan je od najvećih izazova čovječanstva kao korak u 21. stoljeće" (cit. prema Sachs, 1993.: 18).

Ruralni razvoj. Pojam "ruralnost", "ruralni kompleks" sadrži tri dimenzije: *selo* (prostorno - položaj, unutarnja organizacija naselja; društveno - odnosi među društvenim skupinama, društvene institucije; duhovno - vjerovanja, obrazovanost, vrijednosti), *poljoprivreda* (kao zanimanje, agrarna struktura), *okoliš* (prirodni i kultivirani). "Ruralni razvoj" označava shvaćanje o objektivnim promjenama struktura ovih dimenzija, i to onakvih kakve se planiraju, očekuju i priželjkuju, sa što manje nekontroliranih utjecaja i neočekivanih posljedica.² (U protivnom, može se govoriti o ruralnim promjenama kao neplaniranim procesima i nenadanim posljedicama.) Ruralni razvoj je proces planiranih stvarnih promjena u ruralnim prostorima, koji obuhvaća i svijest o njima. On pretpostavlja postojanje nekih općenitijih odrednica o razvoju na nacionalnoj ili (globalnoj) svjetskoj razini, koje određuju mjesto ruralnosti te ciljeve i smisao ruralnog razvoja, pa on kao takav znači (a) promjenu odnosa prema ruralnosti i (b) promjenu mjesta ruralnoga spram nacionalne ili globalne perspektive.

2. Globalizacija pogađa sve strukture

2.1. Ruralno društvo nestaje pod utjecajem industrijalizacije

U zapadnim društvima globalizaciji je prethodila industrijalizacija, koja je - u Europi ranije a u Trećem svijetu kasnije - uglavnom negativno utjecala na ulogu ruralnosti u razvoju, jer je potisnula ruralno društvo na rub matice razvoja. Globalizacija (kao nastavak povijesnog procesa industrijalizacije) pogađa sve strukture - predmoderne, moderne, urbane, pa i ruralne. Pritom neke strukture prihvaća kao funkcionalne globalnosti a neke razara. Na taj način djeluje destruktivno na raznolikost ruralnog kompleksa. Globalizacija kao nadnacionalna razina društvenosti podrazumijeva zadržavanje nekih uloga ruralnosti (ljudski potencijal, genetske izvore, hranu, okoliš) i njihovo globaliziranje, pa sukladno organizaciji svijeta omogućava opstojnost ruralnosti, jer neke strukture ostaju nepromijenjene. Na taj način djeluje integrativno u planetarnim razmjerima. Industrijalizacija povijesno razara ruralnost iscrpljivanjem resursa (ljudi, prirodnih dobara) u cilju razvoja nacionalne ekonomije, a globalizacija selektivno uključuje ruralne resurse u globalno društvo, i to one čija prepoznata težina ima mnogo veće značenje od lokalne ili nacionalne. Time ona *omogućava očuvanje identiteta ruralnosti* (a) u onoj mjeri u kojoj se u svijetu izražava pluralizam različitih kultura i (b) koliko se respektira uloga tzv. četvrtog svijeta.

² Ruralni razvoj je koncepcija ciljanih promjena (što ne isključuje sporadičnosti i slučajnosti). Glede toga mogle bi se izvesti tipologije ruralnog razvoja: s obzirom na usmjerenost prema jednoj od struktura (u naseljima, agrarnoj strukturi, prostoru); s obzirom na mehanizme kojima se usmjerava; i s obzirom na odnos društva prema ruralnosti u kojemu se taj razvoj zbiva (općenito: zapadni, istočni i treći svijet).

Globalizacija, kao i industrijalizacija, utječe na ciljeve agrarne proizvodnje i na način života ruralnog stanovništva. Nije više poželjan maksimalistički koncept rasta u agrarnoj ekonomiji i ekonomskoj misli općenito ("igra dobitka"), nego optimalistički koncept ("igra nulte sume") koji pretpostavlja održanje dinamične ravnoteže. S druge strane, procesi integracije svijeta i globalizacija otvorili su pitanje *svjetskoga etosa* (Küng, 1992., 1995.; Küng, Kuschel, 1996.), jer se globalna razina regulira pravno i institucionalno, a svijetu nedostaju neke zajedničke moralne norme.

2.2. Ruralni, urbani i globalni svijet

U suvremenom svijetu raznolikih kultura i religija možemo razlikovati tipično urbano društvo, ruralno društvo i nastajuće globalno društvo, kao povijesno nastale različitosti ali među kojima postoje povijesne neistodobnosti. Prema kriteriju linearnog razvoja u kojemu se svijet kreće od jednostavnoga prema složenome, od rala prema kompjutoru itd., ruralno se društvo smatra jednom od povijesnih neistodobnosti. Međutim, prihvatimo li kao kriterij uvjete planetarnog opstanka u ekosustavu Zemlja, ruralno - bez obzira na razlike u transformaciji ruralnosti - pripada našoj suvremenosti. To mora ostati ključni kriterij u njegovu današnjem vrednovanju.

Urbanizacija i industrijalizacija šire se u preostale ruralne prostore kao novo tkivo, pretvaranjem ruralnih u urbana naselja i povećanjem gradskog stanovništva. Procjenjuje se da će u 2015. godini, primjerice, Sao Paulo, Karachi, Jakarta, Lagos, Bombay, Tokyo imati znatno više od dvadeset milijuna stanovnika (Deutschland, 1999.: 51). Taj se proces odvija i u Hrvatskoj, koja je godinama bilježila pravi egzodus iz poljoprivrede u nepoljoprivredu i iz sela u grad (Puljiz, 1977.), tako da polovica hrvatskog stanovništva živi u gradovima (koji se tendencijski povećavaju), a desetljećima je oko 40% zaposlenog stanovništva imalo dodatne prihode iz (sela i) poljoprivrede.

U literaturi se može pronaći nekoliko percepcija ruralnog prostora: *ekonomska* - ruralni prostori kao izvor različitih resursa (hrane, radne snage); *kulturna* - ruralni prostori kao osnova tradicije, narodne kulture i identiteta etničke ili nacionalne skupine; *razvojnna* - ruralno kao neperspektivno. U kriznim i ratnim sukobima selo često postaje ekonomsko utočište ljudima, a ruralni kompleks čini živu i obnovljivu rezervu hrane. I u budućnosti će "obnovljivi resursi" imati presudno značenje, jer biogene strukture čine stalan i nepresušan izvor života. Toga treba biti svjestan bez obzira na činjenicu što se u civilizacijskom tijeku sustavno povećava udjel umjetnih produkata. Obnovljivost u tom smislu može biti kriterijem prihvaćanja nekih tehnologija poljoprivredne proizvodnje.

Pod utjecajem socijalne, naročito ekološke krize, ta se percepcija danas mijenja, pa ruralni prostori dobivaju novu vrijednost, kao potencijal za ekološke proizvode i održanje bioraznolikosti. Ta vrijednost je prepoznata zahvaljujući "otkriću" zeml-

je kao jedinstvenoga i složenog ekosustava (Carson, 1965.; Commoner, 1973., Lovelock, 1979.), te globalnom pogoršanju uvjeta života na Zemlji itd. Slijedom toga nastali su ekološki pokreti i teorijska razmatranja o ulozi ekološke dimenzije ruralnosti. Vrijednost te dimenzije uporište je kritičkom pristupu; primjerice, u ekonomiji (Immler, 1989.; Hampicke, 1992.; Gruhl, 1985.), u moralu i održivoj poljoprivredi (Leopold, 1949.), u establišment ekologiji itd., koji ponekad gotovo prijete "ekološkom hegemonijom", "ekodiktaturom".

2.3. Dosadašnja razmišljanja

Dosadašnja razmišljanja o selu, poljoprivredi i okolišu bila su u okviru paradigme moderne, što znači da je odnos prema njima u okvirima modernog društva postavljen ciljevima modernizacijske paradigme. U tom kontekstu promjene ruralnog društva i svijeta ruralnosti općenito imale su svoju konkretnu povijesnu dinamiku, ali u kojoj je selo uvijek pripadalo urbanoj periferiji.

Za današnje iskustvo o socijalističkom društvu istaknut ćemo nekoliko karakterističnih točaka koje daju neke obrise o kontekstu ruralnih promjena.

Ciljevi političkog poretka definirali su vrijednosti razvoja kao pitanje društvenog modela socijalizma, što znači pitanje društvenih odnosa, ali i rast - povećanje proizvodnje, pa tako i poljoprivredne. Osnovni je cilj bio proizvesti što više po jedinici površine, bez obzira na posljedice zagađenja. Zbog toga je ruralnost bila podložna ciljevima ekonomske racionalnosti, iako su ti ciljevi bili podložni logici državne racionalnosti, a ne logici slobodnog tržišta. Pritom je šireno doktrinarno mišljenje - koje se nije temeljilo na nekim socijalističkim idejama nego na praksi i tendencijama industrijskog društva - da selo pripada prošlosti a grad budućnosti, pa je materijalni poticaj razvoju bio usmjeren na industrijalizaciju u gradu a ne u selu. Raznolikost ruralnosti doživljavana je kao simbol kaosa, selo simbolom zaostalosti, a uniformnost simbolom progresa. Zato je bilo poželjno širenje urbane kulture u selo, stvaranje velikih jednoobraznih poljoprivrednih kompleksa i migracije iz poljoprivrede i sela u nepoljoprivredna zanimanja i gradove. Jer, opća predodžba o progresu minimizirala je vrijednost "*malo*" kao *tradicionalno*, a maksimirala vrijednost "*veliko*" kao *moderno*. Raznolikost seljačkih posjeda i načina proizvodnje vrednovana je kao ograničavanje progresa, a svekolika tradicija kao zaostalost.

Globalizacija i otvaranje hrvatskog društva svjetskim integracijama ima šansu postupnog, ali i planiranog prekida s logikom ograničavanja vrijednosti ruralnoga. Formira se svijest o vrijednosti ruralnoga samoga po sebi, svijest o kulturnoj vrijednosti ruralnoga i njegovoj vrijednosti na globalnoj razini. Ta svijest počiva na činjenici da ruralno nije, jednostavno samo po sebi, pretpostavka za uvjete društvenog razvoja o kojoj se ne mora mnogo brinuti, nego da tu pretpostavku treba jednako tako uvažavati i održavati kao što se to čini sa svim drugim razvojnim strukturama.

3. Ruralni svijet kao sastavnica "četvrtog svijeta"

S globaliziranjem svijeta, naročito globaliziranjem ekoloških posljedica (klimatske promjene, ozonska rupa itd.), potencirano je pitanje razvoja, pa tako i ruralnog razvoja. Moderno društvo je spoznalo da bez prirodnih uvjeta nema razvoja, niti mu je bez njih osigurana budućnost unatoč svim znanstvenim i tehničkim mogućnostima mikroelektronike, molekularne biologije i gentehnologije. Stoga je otkriven tzv. četvrti svijet,³ koji postaje simbolom bioraznolikosti i izvornih (indigenih) tradicijskih znanja, korisnih u modernoj industriji (naročito farmaceutskoj).

Važnost "četvrtog svijeta" za život na Zemlji i čovjekovu budućnost mnogo je veća nego što se danas percipira, jer nam je taj svijet još nepoznat. Korištenje njegovih izvornih prirodnih resursa i suvremenih znanstvenih znanja može pridonijeti početku novoga civilizacijskoga, kulturnoantropološkoga razvojnog ciklusa (kruga) u kojemu će se pojaviti čovjek kao "treća priroda", a prirodi "druga priroda". U doba ekološke krize, koja je poprimila planetarne razmjere, "četvrti svijet" je suvremenom čovjeku dragocjena poruka za: (a) čovjekov ukupan odnos prema bioraznolikosti, (b) odnos prema kulturama koje u njemu postoje, (c) odnos prema ljudskom rodu, i (d) odnos prema budućim naraštajima.

Za koncept ruralnog razvoja u Hrvatskoj valja prepoznati sadržaj sintagme "četvrti svijet". Kažemo "sintagme", jer su naši ruralni prostori kultivirani prostori, pa je riječ o dimenziji kultiviranog "četvrtog svijeta", a tek manjim dijelom o netaknutom prostoru. Za to postoje pretpostavke (a) na razini promjene percepcije ruralnosti i (b) na razini promjena stvarnosti.

Dvije su percepcije sela i poljoprivrede: klasična i nova percepcija.

U *klasičnoj percepciji*, koja je dominirala do potkraj 20. stoljeća, oni se doživljavaju putem pojmova hrana, prirodni prostor, radna snaga, neobrazovanost, zaostalost itd. Tome odgovara i percepcija oblika klasičnoga zagađenja okoliša krutim otpadom i uporabom kemijskih sredstava u poljoprivredi. Sve se to uklapalo u pozitivnu percepciju razvoja. Međutim, danas se ta percepcija mijenja. U fokusu *nove percepcije* su vrijednosti kao što su zaštita i očuvanje okoliša, održanje bioraznolikosti, ekološka proizvodnja. Istodobno se pojavljuju novi oblici zagađenja i novi rizici, kao što su eksperimenti i proizvodnja genetski modificirane hrane. Te su promjene rezultat eksternih utjecaja ali i mijena u ruralnom kompleksu: seljak (poljoprivrednik) nije nepismen i neobaviješten; proizvodnja se

.....
3 "Treći svijet" se različito shvaća. U teorijskom pogledu (K. Poper) postoji "prvi svijet" - fizički, "drugi svijet" - subjektivni (duhovno i duševno) i "treći svijet" - područje ideja i teorije. U političkom smislu riječ je o zemljama izvan "prvog" (kapitalistički) i "drugog" (socijalistički) svijeta, tj. "treći" je izvan-blokovski svijet sa samostalnim političkim i društvenim pravcem.

"Četvrti svijet" se odnosi na najnerazvijenije zemlje koje ne pokazuju znakove razvoja, koji Svjetska banka naziva "least developed countries". "Četvrti svijet" je slojevit: plemensko društvo i intaktna priroda, seljačko društvo i kultivirana priroda, kapitalizirani svijet i hibridna priroda. Ovi su slojevi različito zastupljeni na dijelovima kontinenta i na prostorima u konkretnim društvima.

modernizira - od proizvodne tehnologije do kompjutera; spoznata je vrijednost kvalitetnih resursa i proizvoda na tržištu, kao i opasnost stihijnog razvoja itd. Međutim, možda najveću promjena čini spoznaja o sudaru ekonomske i ekološke racionalnosti.

Važnost "četvrtog svijeta" za ruralni razvoj Hrvatske općenito prepoznajemo: (1) u prirodnim resursima - očuvani raznoliki prostori za poljoprivredne kulture i bioraznolikost (raznolikosti ekosustava, biljnih i životinjskih vrsta i genetskom potencijalu); (2) u kulturnim resursima - kulturna raznolikost (znanju i praksi stanovnika u proizvodnji i korištenju tih resursa); (3) u "društvenom prirodnom odnosu" (Görg, 1999.) - oblikovanju obrazaca skladnoga života čovjeka s prirodnim uvjetima, odnosno sustava ravnoteže kulturnoga i prirodnog svijeta. Seljak nije znao za pojam "održivi razvoj", ali je znao što i kako mora činiti eda bi on i njegovi nasljednici opstali.

U teorijskom smislu, smještanjem ruralnosti u kontekst "četvrtog svijeta" ne teži se suvremeni ruralni kompleks modernog društva uvrstiti u "četvrti svijet", nego je ono značajno kao osnova za vrednovanje ruralnog kompleksa. Svjetski okvir i važnost ruralnoga nedvojbeno pogoduju teorijskom osmišljavanju ruralnog razvoja, a pogoduju i praktično-političkom djelovanju u njegovu ostvarivanju.

4. Perspektive ruralne kulture

Kakve su perspektive ruralne kulture, jer kultura nije samo produkt života nego i njegova pretpostavka? Naime, svaki naraštaj nasljeđuje kulturu, ali je i mijenja. Danas su perspektive ruralne kulture proturječne: jedna perspektiva jest njezin nestanak kao povijesno oblikovanog tipa predmodernih (seljačkih) društava (što se do danas uvelike i ostvaruje), a druga je porast njezina globalnog i lokalnog značenja u modernom društvu (što se, također, ponovno otkriva kao vrijednost). U empirijskom pogledu ruralne su kulture široko prostorno rasprostranjene. Jer ne smije se zaboraviti da polovica svjetskog stanovništva živi u selu, i to većina tradicionalnim načinom života. Ruralna kultura tendencijski će nestajati s nastavkom postojećih trendova moderniziranja ruralnog svijeta, ali će se selektivno održavati oni elementi ruralne kulture koji će napredak uspijevati pretvoriti u tradiciju a tradiciju u napredak.⁴

4.1. Globalno prevladavanje dihotomije ruralno-urbano

Globalizacija dovodi u pitanje klasičnu dihotomiju ruralno-urbano, ali ne na isti način na koji je to činila industrijalizacija, koja razara ruralno i povijesno oblikuje

⁴ Primjerice, ako je riječ o tehnološkim postignućima u ekološkoj poljoprivredi, koja može postati osnovicom materijalnih i duhovnih kulturnih izraza.

urbano, kako to kaže Henry Lefebvre (1974.: 15). Industrijalizacija i urbanizacija su ekonomskom racionalnošću obezvijedile i opustošile ruralni svijet. (Ne zaboravimo da je i u Europi sve do 19. stoljeća prevladavala ruralna kultura.) Globalizira se samo ono što svojom vrijednošću nadilazi nacionalne okvire, a ruralni kompleks ima i tih elemenata. Globaliziranjem načina proizvodnje, tehnoloških inovacija, kulturnih obrazaca života, ekoloških posljedica i sl., pojačavaju se **entropijski procesi** (politička, kulturna i ekološka entropija) koji standardiziraju obrasce života i uključuju ih u novu dimenziju društvenosti, "globalno društvo". Globaliziranje tržišta, tehnologije, informacija itd., omogućuje i selu i gradu jednaku dostupnost toj razini društvenosti. "Globalno društvo" je mreža novih odnosa. Uključivanjem u globalne procese, društvo ne daje više (teorijski) prednost gradu, nego u tom procesu može participirati i ruralno stanovništvo. Za globalitet *ruralno* i *urbano* nemaju više ono nejednako značenje kakvo su imali u okvirima nacionalne države u industrijskom društvu. (Industrijalizacija se odvijala na račun ruralnoga, a globalizacija na račun nacionalnoga.)

Utjecaj urbanizacije stvorio je niz ("prijelaznih") kombinacija tipova naselja koje obično nazivamo ruralno-urbani kontinuum, konurbacija itd. U gradovima se održala prostorna kao socijalna segregacija, a na periferiji gradova anarhično su nastala predgrađa (slumovi, favele). Od seoskih naselja neka su postala poluurbanizirana, "mješovita naselja" s tendencijom urbaniziranja; nastala su i nova urbana naselja u ruralnom prostoru, a paraurbanizacija se sustavno širila ruralnim prostorima. Konceptom modernizacije kao razvojne paradigme "centar - periferija", selo se razara ili ga se pretvara u urbanu periferiju.

4.2. Od neolita do biokibernetike i geokibernetike

Od neolitske revolucije u kojoj čovjek postaje sjedilac, pravi tvorac kulture, zbiva se povijesni proces diferenciranja kultura. Industrijska revolucija, s liberalizmom, oblikuje razvojni model (američki model) društva i kulture koji se širi na sve ostale kulturne prostore, s tendencijom reduciranja bogatstva socijalnih i kulturnih raznolikosti. Povijesno gledano, od agrarne (neolitske) revolucije odvijala se kulturna eksplozija i difuzija kultura, a od industrijske (urbane) započinje kulturna implozija. Tako "metabolizam" grada i metabolizam industrijskog društva (Durney, 1997.) gutaju selo i ruralno društvo. Danas se može govoriti o početku treće - biokibernetičke revolucije, koja zatvara razvojni krug ljudske kulture i otvara novi, pretpostavljamo *spiralno-razvojni evolutivni korak*. U tom smislu postoje veoma ambiciozne koevolutivne vizije budućnosti, kao što je ona Stanislava Lema (1976., 1980.).

Naime, ideja menadžmenta, poduprijeta znanstveno-tehnološkim mogućnostima, prenosi se od upravljanja stvarima na upravljanje prostorom, pa i životom. Tranzicijske zemlje gotovo su "opijene" menadžmentom kao "spasiteljem"! Od domesticiranja životinja i kultiviranja biljaka, proizvodnje hibrida, nastupilo je doba proizvodnje genskom manipulacijom. S druge strane, pojavljuju se, naročito

zbog globalnih ekoloških problema (Simonis, 1993., 1996.: 16-34), ideje upravljanja cijelim ekosustavom Zemlja (Clark, 1989.), pa se otvara rasprava i o geokibernetici (Schellnhuber, 1998.; Winiwarter, 1998.; Sachs, 1993., 1998.).

4.3. Povećano značenje lokalnoga

U koncepciji održivog razvoja (WECD/Hauff, 1987.), kao i kasnijim raspravama o njemu (Agenda 21., gl. 28; Keating, 1994.; Hahn and LaFond, 1997.), posebno se naglašava uloga lokalnih vlasti u zaštiti okoliša, što znači i zaštiti ruralnih prostora. Međutim, nije samo riječ o zaštiti nego o načelu koje je tradicionalna lokalna zajednica imala u svom etosu, a to je da postoje i zajednički problemi zajednice koji se bez nje ne mogu riješiti. Kolikogod se neke dimenzije čovjekova života i rada ne mogu ostvariti bez nacionalne ili globalne razine, čovjek ipak još uvijek živi u konkretnoj lokalnoj sredini. Ruralni etos bio je jedan od temelja ravnoteže čovjeka i prirode, oblikovan na osnovi iskustava tradicije. Religija je postavljala moralne osnove regulacije socijalnog života i davala smisao čovjekovu životu. Razaranjem tradicionalne lokalne zajednice, ulogu religije nisu popunjavale nove institucije. Zato se ponovno afirmira uloga lokalne razine, i to ne samo u rješavanju konkretnih problema, nego i kao aktivnog čimbenika u procesu planiranja u ruralnom kompleksu. Ako se na lokalnoj razini neki problemi ne rješavaju, ili se odlučuje bez nje, teško se mogu riješiti na regionalnoj, nacionalnoj ili globalnoj razini. Uloga lokalne razine nije samo u zaštiti okoliša nego je važna osnova i u planiranju naselja i u demokraciji društva. Demokratsko društvo nije zamislivo bez lokalne demokracije.

4.4. Postoji li ruralna kultura?

Može li se još govoriti o ruralnoj kulturi, postoji li ona, i kakav je odnos spram nje? Naravno time se ne misli na postojanje samo jedne ruralne kulture, jer unutar toga pojma povijesno i empirijski - dijakrono i sinkrono - postoje razlike. Pod ruralnom kulturom razumijevamo, u antropološkom smislu, jedinstvo materijalne i duhovne dimenzije života (na određenom prostoru), što znači obrazac načina i postupaka u proizvodnji i način života, institucije i način prijenosa običaja, vjerovanja i vrijednosti, strukturu simboličkog svijeta. Ona se može shvatiti (1) kao realno postojanje (a) ruralnih društava ili (b) samo nekih ruralnih struktura; (2) u metodološkom pogledu kao kategorija teorijskog tipologiziranja a (c) na simboličnoj razini kao struktura vrednota i ritualnost.

1. U svjetskim razmjerima postoje ruralna društva sa svim svojim obilježjima, što nije više karakteristično samo za Europu nego i za neke druge kontinente. Naravno, u Europi i u Americi postoje oaze ruralnog društva, ili njegovi ostaci. U industrijskim, urbanim društvima, održala su se neka obilježja ruralnih kultura, zahvaljujući njihovoj razmjernoj izoliranosti od utjecaja urbane kulture i samodostatnosti. To se izražava u tradicionalnom načinu proizvodnje i načina života,

utjecaju običajnosti i nekim prepoznatljivim vrednotama ruralnog društva. U svakom modernom društvu možemo otkriti sastavnice predmodernoga, tradicionalnoga, ruralnog društva itd. (ovisno kojom terminologijom se služimo i u koje svrhe), pa gotovo da i nema društva u kojemu se ne može metodički razlikovati barem dva društva - ruralno i urbano.

2. Ruralnu kulturu, kao i svaku drugu, možemo protumačiti iz nje same, ali je razlikovati od drugih možemo tek u usporedbi s drugom (urbanom) kulturom. Ruralna kultura, kao pojam, podrazumijeva definirani cjelovit svijet koji se razlikuje od nekih drugih svjetova i koji se relativno sporo mijenja. To znači da za tu kulturu postoje karakteristične strukture (Hamm, 1982.: 37) (1) materijalnog supstrata - morfološki subsistem (prirodni okoliš), (2) reguliranje procesa oblikovanja prostora (u prostoru) i povezanost sa socijalnom organizacijom - institucionalni subsistem, i (3) semiotički subsistem koji objašnjava komunikacijske procese i značenja na konkretnim prostorima kulture. Stabilnost ruralnog društva i njegove kulture, sebi dostatnoga svijeta, jamčila je i religija kao nositeljica njegove kohezije.

3. Treća dimenzija razumijevanja ruralne kulture kao kuturnog (ritualnog) "relikta" jest održavanje (ili obnavljanje) starih lokalnih običaja, koje u modernom društvu ima dvojaki cilj: (a) održanje identiteta nekoga naselja, kraja, skupine itd. (kao što su u Hrvatskoj smotre folkloru i Sinjska alka)⁵ ili (b) kao funkcionalni element nekih drugih aktivnosti - primjerice turističke promidžbe (odsjećanje glave biku, ili borba bikova - bikijada), pa i političke promidžbe.

Odgovor o postojanju ruralne kulture ovisi o tome možemo li empirijski potvrditi postojanje struktura koje je omogućavaju, i to u trima dimenzijama: materijalnoj, institucionalnoj i simboličkoj (Hamm, 1982.). Njih pronalazimo u istraživanju toponima - sela kao središnjeg pojma ruralnog društva.

4.5. Tendencije: nastavak modernizacije i održanje izvornosti

U kojem pravcu teku promjene ruralnosti? Zamjetne su dvije međusobno povezane tendencije. Dominantne promjene u svijetu, a i u Hrvatskoj, zbivale su se u okviru klasičnoga modernizacijskog koncepta: selo i nerazvijeni trebaju izvanjsku pomoć kako bi se postupno kretali prema razvijenima. Taj je koncept još ranije doživio svoju kritiku na iskustvima projekata u Africi ("zelena revolucija") kao ekonomski, socijalno, ekološki itd. neučinkovit i neperspektivan pristup. Isti obrazac modernizacije primijenjen je i u hrvatskom selu i poljoprivredi, samo s drugim akterima. Kao što se prije nekoliko desetljeća reklo za Treći svijet da je beznadan, tako se razmišljalo i o našem selu. Sada se vidi da ipak nije tako.

.....
⁵ Glede toga može se govoriti i o retradicionalizaciji, i to u onim slučajevima u kojima ruralno društvo nije potpuno nestalo. Bez elemenata ruralne kulture (društva), retradicionalizacija nema realno kulturno uporište. (Retradicionalizaciju možemo shvatiti na različitim razinama - od lokalne do nacionalne.)

Nestankom tradicionalne poljoprivrede i seljaka ne nestaje i perspektive, nego se ona na nov način otvara. Na globalnoj se razini više ne može na taj način razmišljati, jer je za opstanak nužna nova paradigma povezanosti intaktnoga, kultiviranog i naseljenog prostora, pa se ruralno ne može tretirati kao manje vrijedno. Naprotiv! Međutim, ruralni prostor danas, naročito s ekološkog stajališta, postaje poprištem genetskog inženjeringa - najnovijih eksperimenata u cilju proizvodnje genski manipuliranih biljaka, a prijeti i opasnost da se (iz različitih razloga) ovaj prostor pretvori u eksperimentalne poligone i bude izložen nepoznatim poljedicama.

Druga tendencija (naročito u posljednjim desetljećima) koja u Hrvatskoj, nažalost, tek postaje aktualna, jest prevrednovanje ruralnosti, cjelokupnoga ruralnog kompleksa. Naime, pod utjecajem ekološke krize, okoliš i prirodni prostori postaju nezamjenljiva vrijednost. Zato se nasuprot konceptu stihijne modernizacije ruralnog kompleksa, oblikuje misao o većoj vrijednosti ovog kompleksa (ali ne samo kao prostora) od vrijednosti koje su mu dosad pridavane. Otuda i zahtjev o održanju i obnavljanju izvornosti ruralnog kompleksa - naselja, kulture, okoliša. Prepoznatljivost ruralnog bogatstva i kulture, u ekonomskom pogledu, može biti veoma unosna, primjerice, ekološki proizvodi, seoski turizam, bioraznolikost i sl.

Tendencije promjena ruralne kulture mogu se pratiti u tri aspekta: (a) promjenama u **svijetu rada**; (b) promjenama u svijetu **simbola i vrijednosti** i (c) promjenama **oblika društvenosti**. S promjenom (strukture) svijeta rada mijenja se i (struktura) svijeta simbola i društveni život.

Svijet rada - tehnološke inovacije. Prostor, organizacija i struktura rada uvjetuju kulturu i oblike društvenog života. To su pokazali mnogi antropolozi (Boas, Malinovski) i sociolozi (Hamm, 1982.), a u hrvatskoj sociologiji je na to uputio Dinko Tomašić (1997.), pišući o dvije kulture - zadružnoj i plemenskoj. Znanstveno-tehnološki kompleks povezuje i restrukturira svijet. Stupanj tehnološkog razvoja postao je kriterij razvijenosti. Stvara se nova tehnička i informacijska kultura, ali se istodobno stvaraju i nove razlike među državama. Pod utjecajem tehnike (a) smanjuje se broj radnih mjesta i pojavljuje nezaposlenost; (b) omogućava se fleksibilnost radnih mjesta i rad na daljinu; (c) radna snaga se ne mora teritorijalno koncentrirati, jer kapital i tehnika pronalaze jeftiniju radnu snagu itd. Sve to uvjetuje nestanak doživotnog zanimanja i stalnog radnog mjesta, potrebu rada na više "radnih mjesta", te skupne inicijative građana za povremenim i privremenim radom, tj. povećanje neformalnog sektora. U tom kontekstu se spominje (na primjeru Brazila) "brazilijaniziranje Zapada" (Beck, 1999.: 93-98) kao izazov zapadnim razvijenim društvima. Posljedice tih promjena ogledaju se u socijalnoj komunikaciji koja postaje sve učinkovitija, ali i prijeti smanjenjem socijalnih kontakata i druženja.

Modernizacija u poljoprivredi je učinkovitija od konjske zaprege. No, nestankom konja nastaje lanac promjena u profesionalnoj strukturi sela: nestaje kovača, kolara, lončara, remenara i drugih zanimanja, a pojavljuju se zanimanja karakte-

ristična za industrijsko i urbano društvo (društvo usluga): mehaničari, veterinari, računovođe itd.

Ugrožene kategorije. Seljačka je poljoprivreda koristila živu radnu snagu, i to svih dobnih skupina. Neke korisne poslove na gospodarstvu obavljali su djeca i starije osobe. Promjene tehnološke strukture ugrožavaju dvije dobne skupine - stare i mlade, jer se oni uklapaju u potrebe nove organizacije rada. Međutim, to nije slučaj samo u selu: te su dvije kategorije "suviše" i u modernom društvu, jer su izvan procesa rada. *Posebno su ugroženi stari, jer su nestali tradicionalni oblici solidarnosti, a nove učinkovitije institucije ih nisu zamijenile.* Ipak, korištenjem novih tehnologija ove skupine mogu opet postati "društveno korisne", te pronaći svoje mjesto u društvu i steći osobno samopotrđivanje.

Svijet simbola - identifikacija s vrijednostima šire zajednice. Tradicionalno društvo, kolikogod bilo konglomerat raznolikih lokalnih zajednica, obilježavala je religija koja je davala ne samo vjeru nego i temeljne vrijednosti regulacije socijalnog života. Ona je potpuno prožimala čitav osobni i društveni život, dajući mu smisao i sigurnost, a poretku stabilnost. Sekularizacija mijenja ulogu crkve i religije u društvu, kao i odnos društva i pojedinca prema njima. Život se počinje usmjeravati prema drugom tipu racionalnosti - prema promjenama. Zemlja prestaje biti simbolom života, a njezino mjesto zauzima stroj (mašina).

Utjecaj urbanog društva, poglavito povećanim prostornim komunikacijama s gradom i putem sredstava masovnog priopćavanja, donosi i neke nove vrijednosti. Selo prestaje biti "zatvoreni, lokalni svijet", a svijet postaje "globalno selo" (McLuhan). To je utjecalo na rušenje jedne cijele kulture, što se odrazilo pozitivno na materijalni razvoj ruralnih naselja, ali kao "ruralna kriza" (pojava suicida, napuštenih imanja, kriminala itd.) negativno je utjecalo na tradicionalnu ruralnu kulturu. Sve je to u ruralnim sredinama izazivalo osobnu nesigurnost i društvenu nestabilnost.

Oblici društvenosti. S modernizacijskim promjenama nestaju tradicionalni oblici *rada i življenja*, pa se mijenjaju i *oblici društvenosti*. Selo prestaje biti zajednica (*Gemeinschaft*) a postaje društvo (*Gesellschaft*) u kojemu važe drugačija pravila. Mijenjaju se uloge po spolu ili dobi: stari više nemaju ulogu čuvara tradicije i odlučivanja, a žena postaje ravnopravna muškarcu.

Na mjesto životinjske radne snage dolazi tehnika koja mijenja ciljeve proizvodnje (više se ne proizvodi samo za obiteljske potrebe, nego prvenstveno za tržište), a s njom se mijenjaju i odnosi među ljudima: nestaje kolektivnog rada (žetve, ljuštenje i krunjenje kukuruza, kosidba...), pa i prigodnih običaja, pjesama, međusobne pomoći. Za poljoprivredne radove više nije potrebna brojna obitelj. Ključno je to što nestaje i nužnost zajedničkog rada - "kolektivne poduzetnosti".

U novim okolnostima nestaje tradicionalan način života, koji nije poznavao "individualni stil". Nastupom individualizma i "samodovoljnosti" pojačava se privatni i

osobni interes. S njim se razvija i individualni "stil života", karakterističan za moderno društvo. U urbanom je društvu završen proces niveliranja stila života mladih iz različitih društvenih slojeva, i generacijski se profilirao stil koji se prenosi i u selo.

5. Kontekst ciljeva ruralnog razvoja

Polazeći od ideje "održivosti" i "raznolikosti" te razumijevanja održivog razvoja kao prepoznavanja trajnih ekonomskih, ekoloških i kulturnih vrijednosti, koncept ruralnog razvoja mora respektirati tri skupine međusobno povezanih ciljeva: (1) **zaštita ekosfere**, (2) **stabilan gospodarski razvoj** i (3) **jednakost u raspodjeli životnih šansi**. Ukazat ćemo na nekoliko aspekata:

1. Očuvati prirodnu izvornost ruralnog prostora i zaštititi ga kao cilj uključuje planirano očuvanje ekosustava za reprodukciju životinjskih i biljnih vrsta; očuvanje bioraznolikosti: ekonomske stimulativne mjere za održanje autohtonih vrsta *in situ*. Glede kultiviranih površina, nužno je: uvažiti apsorpcioni kapacitet obradivih površina i ne prekoračiti granicu zagađenja tla i zemljišta - štoviše smanjiti je; minimalno korištenje neobnovljivih resursa; smanjiti potrošnju obradivih površina za nepoljoprivredne namjene.

2. Investicije u seoskim naseljima prioritetno usmjeriti u otvaranje radnih mjesta, proizvodnju dovoljnih količina hrane, plansku organizaciju poljoprivredne (ribarske, stočarske i ratarske) proizvodnje i državno zajamčen otkup sa stabilnim cijenama, u ekološku proizvodnju i u poboljšanje kakvoće života. Osim toga u velike obradive komplekse valja implementirati oaze - neobrađene površine, u koje bi se vratio život koji je industrijalizacijom istrijebljen, te urediti vlasničke odnose.

3. Razviti razne oblike obrazovanja u selu - od informiranja o tehnologiji do kumuliranja i razmjene tradicionalnih iskustava. Valja podizati svijest o ljepoti života u selu, o vrijednosti "prirodnoga", važnosti stabilne cjeline: života u naselju, moderne proizvodnje i okoliša, te posebno izraditi program za život i zbrinjavanje starih osoba.

U uvjetima globalizacije ruralni razvoj također pretpostavlja sustavno ekološko vrednovanje ekonomskih učinaka (*cost-benefit*). Za ruralni razvoj nisu dovoljni samo poželjni ciljevi i odgovorna rasprava o njemu nalaže višestruka znanja: (1) o postojećem stanju i njegovim promjenama, i (2) o sadržajima koji se implementiraju u to stanje. Zato je *nužno sustavno istraživati ruralni kompleks*, prije svega multidisciplinarno.

6. Zaključak

U povijesti promjena ruralnih struktura teško je govoriti o razvoju kao konceptualnom pristupu i planskoj kategoriji promjena, i to iz dva razloga: parcijalnog pristupa ruralnom kompleksu, i implicitnih (netransparentnih) razvojnih ciljeva. Povijesno, više se radilo o ruralnim promjenama kao posljedici industrijalizacije (urbanizacije). U socijalizmu su "krajnji" ideološki ciljevi odnosa prema ruralnom društvu (selu, seljaštvu) bili negativni, nestanak takvoga društva, što se u zapadnim zemljama zbivalo i bez ideoloških ciljeva. S obzirom na krajnji rezultat oba se tipa društva nisu razlikovala. Razlike su u praktičnim (ekonomskim, političkim) mehanizmima odnosa prema ruralnosti i u brzini promjena.

Globaliziranje svijeta zahtijeva prevrednovanje ruralnih resursa a time i koncepcije razvoja. Dosadašnji je koncept razvoja sektorski (selo, poljoprivreda, okoliš), pa je kao klasična modernizacija teško održiv u kontekstu globalizacije i zahtjeva za očuvanjem nacionalnoga kulturnog identiteta. Modernizacija ruralnoga (sela i poljoprivrede) u najboljem slučaju bila je shvaćena kao zakašnjeli put u razvijenost po modelu centar-periferija.

Hrvatska mora pronaći način kako valorizirati svoj "četvrti svijet" - ruralni kompleks, prije svega zbog sebe, a onda i uključivanja u svjetske ekonomske i kulturne procese, jer je to, osim kulturnog kapitala, njezin izvorni resurs. Zato je potrebna jedinstvena koncepcija (a onda i strategija) ruralnog razvoja kao sastavnica koncepcije (strategije) održivog razvoja Hrvatske, koja će respektirati međunarodne režime i anticipirati one vrijednosti koje sama može razviti: "održivost" i "raznolikost" - prirodnu i kulturnu.

Ruralni razvoj možemo shvatiti kao sintagmu za uspostavljanje novoga, "društvenoga prirodnog stanja", tj. sklada između izvorno prirodnoga, kultiviranog prostora i antropogenih struktura, koja ne misli odvojeno o selu, poljoprivredi i zaštiti okoliša, nego integralno, kompleksno ali ne i komplicirano. Svaku od triju struktura potrebno je konkretizirati u strategiji ruralnog razvoja i mjerama njezine provedbe, poštujući lokalnu, nacionalnu i globalnu razinu. Ruralni razvoj uključuje lokalne resurse i lokalne aktere u procesu planiranja i odlučivanja. Ruralno naslijeđe je samo po sebi kulturna vrijednost, a naročito kao integralan dio kulturnog naslijeđa, neodvojivoga od ukupne nacionalne baštine.

U doba globalizacije koncept ruralnog razvoja (i kao kulturnog razvoja) jednostavnije je teorijski braniti i lakše praktično realizirati ukoliko postoji svijest o globalnom i svjetskom značenju ruralnosti. S ekološkom krizom ruralna je paradigma dobila veće šanse kako bi postala dijelom globalne paradigme raznolikosti i održivosti, što olakšava nacionalni i lokalni pristup ruralnom razvoju.

Zaključno valja reći da su potkraj 20. stoljeća, na iskustvu posljedica industrijalizacije modernih društava i promašaja u razvoju nerazvijenih zemalja, te teorijskom diskursu o razvoju i globalnoj ekološkoj politici, oblikovane neke značajne spoznaje s kojima ulazimo u 21. stoljeće kao pretpostavkama za diskurs o ruralnom kompleksu.

1. Ruralni je razvoj nužno shvatiti kao pitanje promjena ruralnog kompleksa (na različitim razinama) a ne kao parcijalne probleme sela (naselja), poljoprivredne proizvodnje i korištenja prostora. Ruralni kompleks omogućava kompleksniji pristup istraživanjima i planiranju razvoja sela, poljoprivrede i krajolika.

2. Ruralni razvoj je problem kulture - vrednota, a ne samo ekonomije i tehnologije. Kao što se u modernizaciji pod utjecajem tehnologije mijenala ruralna kultura, u paradigmi industrijske kulture mijenjalo se tradicionalno selo i poljoprivreda, tako danas u paradigmi "održivosti" i "raznolikosti" kultura treba mijenjati dosadašnji pristup ruralnom kompleksu. Samo ako su pojmovi jasni, postoji i svijest o jasnim ciljevima i praktičnoj politici. To i jest korak od "stoljeća ekonomije" u "stoljeće ekologije".

3. Upitan je pristup ruralnom razvoju po modelu "centar-periferija" u kojemu se zadržavaju (ili povećavaju) razlike u stupnju razvijenosti. Prihvatljiviji je funkcionalni pristup u kojemu su strukture i "centar" i "periferija" u ravnopravnom i međuovisnom odnosu, jer zajedno tvore cjelinu u kojoj "periferija" ne znači zaostajanje za "centrom".

4. Nedvojbeno je da se razlikuju ekonomska i ekološka racionalnost. Prva maksimira dobit - teži rastu i narušava ravnotežu, a druga optimira - teži obnavljanju i održava ravnotežu. Dominacija ekonomske racionalnosti utjecala je na razaranja i zaostajanje sela. Zato je nužan prvi korak ekologiziranja ekonomije koja ima za cilj održanje reproduktivne sposobnosti ruralnog kompleksa.

5. Modernizacija poljoprivrede djelovala je na ruralnu kulturu promjenom načina života. I dok je, s jedne strane, povećala materijalni standard, s druge je dekomponirala ekološke i kulturne sustave, tako da nestaju raznolikost ekosustava i raznolikost lokalnih kultura.

6. Vrijednost ruralnosti ne određuju samo nacionalni ciljevi razvoja, nego se ona potvrđuje i na globalnoj razini. Globalizacija otkriva neke neporecive prednosti ruralnog kompleksa, prije svega njegovu prirodnu obnovljivost i širi utjecaj na život.

7. U konceptu ruralnog razvoja (na različitim razinama) poželjan je trojaki cilj: zaštita ekosfere, gospodarska stabilnost i jednakost šansi, a svakoga od njih treba konkretno definirati, sukladno razini na koju se odnosi.

Literatura

1. Beck, Ulrich (1998.): Was ist Globalisierung. - Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 270 S.
2. Beck, Ulrich (1999.): Schöne neue Arbeitswelt - Vizion : Weltbürgergesellschaft. - Frankfurt am Main : Campus Verlag, 255 S.
3. Carson, Rachel (1965.): Silent Spring. - Harmondsworth : Penguin, 348 pp.
4. Clark, William C. (1989.): Managing Planet Earth. - **Scientific American**, Vol. 261 (September 1989).
5. Commoner, Barry (1973.): Wachstumswahn und Umweltkrise (The Closing Circle : Man, Nature and Technology). - München : Gütersloh ; Wien : Bertelsmann Verlag, 292 S.
6. **Deutschland. Zeitschrift für Politik, Kultur, Wirtschaft und Wissenschaft**, Nr. 6 (Dezember - Januar) 1999, 67 S.
7. Durney, Andrija (1997.): Industrial Metabolism. - Berlin : Wissenschaftszentrum Berlin, FS II 97-404, 94 pp.
8. Görg, Christoph (1999.): Gesellschaftliche Naturverhältnisse. - Münster : Westfälisches Dampfboot, 198 S.
9. Gruhl, Herbert / Grul, Herbert (1985.): Jedna planeta je opljačkana : zatrašujući bilans jedne politike. - Beograd : Prosveta, 455 str. - (Biblioteka Današnji svet)
10. Hahn, Ekhart; LaFond, Michael (1997.): Local Agenda 21 and Ecological Urban Restructuring. - Berlin : Wissenschaftszentrum Berlin, FS II 97-408, 58 pp.
11. Hamm, Bernd (1982.): Einführung in die Siedlungssoziologie. - München : Beck, 236 S.
12. Hampicke, Ulrich (1992.): Ökologische Ökonomie. - Opladen : Westdeutscher Verlag, 487 S.
13. Hauff, Volker (1987.): Unsere gemeinsame Zukunft (WCED, Our Common Future, Oxford, 1987). - Greven : Eggenkamp Verlag, 421 S.
14. Immler, Hans (1989.): Vom Wert der Natur. - Opladen : Westdeutscher Verlag, 346 S.
15. Keating, Michael (1994.): Program za promjenu. - Zagreb : Ministarstvo graditeljstva i zaštite okoliša, 70 str.
16. Küng, Hans (1992.): Projekt Weltethos. - München ; Zürich : Piper, 192 S.
17. Küng, Hans (1995.): Ja zum Weltethos. - München ; Zürich : Piper, 319 S.
18. Küng, Hans; Kuschel, Karl-Joseph (Hrsgs.) (1996.): Erklärung zum Weltethos. - München ; Zürich : Piper, 139 S.
19. Lefebvre, Henry / Lefevre, Anri (1974.): Urbana revolucija. - Beograd : Nolit, 211 str. - (Biblioteka Sazvežđa ; 44)

20. Lem, Stanislav (1976.): *Suma technologiae*. - Frankfurt am Main : Insel.
21. Lem, Stanislav (1980.): *Phantastik und Futurologie*. 2. Teil. - Frankfurt am Main : Insel.
22. Leopold, Aldo (1949.): *The Land Ethic : A Sand County Almanac*. - New York, N.Y. : Ballantine Books.
23. Lovelock, James E. (1979.): *Gaia : A New Look at Life on Earth*. - Oxford ; New York : Oxford University Press, 157 pp.
24. Puljiz, Vlado (1977.): *Eksodus poljoprivrednika*. - Zagreb : Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 176 str. - (Biblioteka Sociologije sela ; 5)
25. Sachs, Wolfgang (1993.): *Global Ecology*. - London : Zed Books, 262 pp.
26. Sachs, Wolfgang (1998.): *Astronautenblick - Über die Versuchung zur Weltsteuerung in der Ökologie*, in: **Jahrbuch Ökologie 1999**. - München : Beck, S. 199-206. (287 S.)
27. Schellnhuber, Hans-Joachim (1998.): *Globales Umweltmanagement oder : Dr. Lovelock übernimmt Dr. Frankensteins Praxis*, in: **Jahrbuch Ökologie 1999**. - München : Beck, S. 168-186. (287 S.)
28. Simonis, Udo Ernst (1993.): *Globale Umweltprobleme : Eine Einführung*. - Berlin : Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, FS II 93-408, 84 S.
29. Simonis, Udo Ernst (1996.): *Weltumweltpolitik*. - Berlin : Sigma, 324 S.
30. Tomašić, Dinko (1997.): *Društveni razvitak Hrvata*. - Zagreb : Hrvatsko sociološko društvo, etc., 127 str. - (Biblioteka Revije za sociologiju)
31. WCED (1987.): *Our Common Future*. - Oxford : Oxford University Press.
32. Winiwarter, Verena; Helmuth, Haberl (1998.): *Über die Machbarkeit globalen Managements*, in: **Jahrbuch Ökologie 1999**. - München : Beck, S. 187-198. (287 S.)

Ivan Cifrić

Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Globalization and Rural Development

Summary

The author's starting thesis is that in planning and designing rural development, a complex relation between the settlement, the agriculture and the environment should be a starting point. The changes of rural characteristics, influenced by processes of globalization, bring the changes (the raise) of value of rural areas and rural culture. The rural world is a part of so-called "fourth world" (natural, variegated, autochthonous, local, self-sustainable one), a part of unrepeatable nature and culture, and therefore it seemingly has a value by itself. The idea of "sustainability" changes the attitude towards the village and agriculture in two directions: towards the implementation of genetic technology, as the continuation of the course of modernization, and towards the maintenance of their rural originality, as the protection of natural and cultural heritage. The conception of rural development should accomplish the three goals: the protection of biosphere, economic stability and equal social chances. Global social and ecological crises change the framework of perception of rural areas and culture. The village and rural areas are ever less being thought of as of the natural resources base, the backward parts of the country with no future prospects, and are more and more being perceived as environmental values and original knowledge. In this paper, the author discussed the problems such as: is there a rural culture and which are its forms; what are the prospectives of rural culture; what concept of rural development and of rural culture development could be possible, if any concept at all? Together with the disappearance of rural substratum the rural culture vanishes as well. It will maintain only to the degree to which the elements of rural society exist, or only on symbolic level as a functional factor. Rural development is not only the issue of economy and technology, it is as well a question of culture, i.e. the question of social construction of the natural state of society. At the end of the paper, the author points up the necessity of space naturalness preservation and of maintenance of biological and cultural diversity, and all this presuming the work and education to be modernized in a spirit of universal values. Some significant cognitions of the 20th century make a contribution to this cause.

Key words: globalization, modernization, agriculture, rural development, rural culture, rural complex, village

Received on: 10th September, 2000

Accepted on: 11th October, 2000

Ivan Cifrić

Département de Sociologie, Faculté des Lettres de l'Université de Zagreb, Zagreb, Croatie

La globalisation et le développement rural

Résumé

L'auteur part de la thèse selon laquelle il faut, dans la considération et le projet du développement rural, partir du rapport complexe d'agglomération, de l'agriculture et de l'environnement. Les processus de la globalisation influent sur les changements de la ruralité avec lesquels est modifiée (accrue) la valeur des espaces ruraux et de la culture rurale. Le monde rural est une partie de ce que l'on appelle le "quatrième monde" (naturel, diversifié, autochtone, local, auto-soutenable - qui se suffit à lui-même) - dont la reproductibilité naturelle et culturelle est impossible, et il semble donc avoir une valeur en soi. L'idée de "durabilité" (soutenabilité) modifie le rapport à l'égard du milieu rural, de l'agriculture dans deux sens: dans le sens de l'application de la technologie génique, en tant que continuation du courant de modernisation, et dans le sens du maintien de leur authenticité rurale en tant que protection du patrimoine naturel et culturel. Le développement rural doit être conçu comme la réalisation d'un triple objectif: protection de la biosphère, stabilité économique et égalité en matière de chances sociales. La crise sociale et écologique globale modifie les cadres de perception des espaces ruraux et de la culture. Le milieu rural et la ruralité sont de moins en moins perçus comme une base de matières premières, un sous-développement et l'absence de perspectives, mais, de plus en plus, comme des valeurs écologiques et des connaissances originales. Dans son article, l'auteur pose la question: existe-t-il une culture rurale et sous quelles formes?; quelles sont les perspectives de la culture rurale?; est-il possible et quel est le concept du développement rural et de la culture rurale? Avec la disparition du substrat social rural disparaît aussi la culture rurale. Elle se maintiendra dans la mesure où il existe des éléments de la société rurale, où encore à un niveau symbolique en tant que facteur fonctionnel. Le développement rural n'est pas seulement une question de l'économie et de la technologie, mais aussi une question de la culture, à savoir de la construction sociale de l'état social naturel. À la fin de son article, l'auteur indique la nécessité de préserver l'état naturel de l'espace, de maintenir les diversités biologiques et culturelles, tout ceci à condition que la modernisation du travail et de l'éducation se fasse dans l'esprit des valeurs universelles. Certaines connaissances importantes y contribuent au XXe siècle.

Mots-clés: globalisation, modernisation, agriculture, développement rural, culture rurale, complexe rural, milieu rural.

Reçu: le 10 septembre 2000

Accepté: le 11 octobre 2000